

نسب پدری فرزند حاصل از شبیه سازی در فقه امامیه

تاریخ دریافت: ۱۴/۴/۱۳۹۷

سعید بابایی نوگورانی^۱

تاریخ پذیرش: ۲۴/۱۰/۱۳۹۷

چکیده:

شبیه سازی یا استنساخ که بدان "کلونینگ" گفته می شود؛ از کلمه یونانی «کلون» به معنای قلمه زدن، جوانه زدن و تکثیر کردن، گرفته شده است. شباهت شبیه سازی با قلمه زدن در این است که در هر دو روش، عمل تولید مثل، بدون انجام لقاح صورت می گیرد؛ در تولید مثل متعارف، اسپرم مرد و تخمک زن در رحم ترکیب شده و سلول تخم یا زیگوت تشکیل می شود و سپس مراحل رشد جنینی آغاز می گردد ولی در شبیه سازی، ترکیب دو سلول جنسی زن و مرد وجود ندارد بلکه سلول جسمی از برخی اندام انسان مذکر یا مونث دریافت شده و در پوسته تخمک (تخمک تخلیه شده از هسته) نهاده می شود سپس به رحم همان زن صاحب تخمک یا زن دیگر منتقل می شود و از این مرحله زیگوت ایجاد شده و مراحل رشد خود را آغاز می کند؛ در حقیقت شبیه سازی، فرآیند به وجود آمدن یک موجود زنده جدید از یک موجود زنده دیگر به طریق غیر جنسی است و تولید زیگوت در آن، بدون اسپرم مرد و با استفاده از یک سلول جسمی زن یا مرد، واقع می شود برخی فقها اقسام مختلف شبیه سازی را با استفاده از تحقیقات علمی تبیین نموده اند ولی چون در همه اقسام مذکور مساله نسب، مطرح نیست و به جهت عدم تفصیل از ذکر آن اقسام، خودداری شد.

^۱گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

روش و مراحل فرایند شبیه سازی

مراحل شبیه سازی انسان بدین شرح است

۱- گرفتن یک تخمک بارور نشده از پستاندار ماده

۲- بیرون کشیدن هسته تخمک و به دست آوردن یک تخمک فاقد هسته که فاقد کروموزوم های بیست و سه گانه و اطلاعات ژنتیکی بوده و فقط مایع سیتوپلاسم تخمک باقی مانده است که مهم ترین کارکرد آن تغذیه رویان است، البته در سیتوپلاسم تعدادی میتوکندری وجود دارد که مقدار اندکی از اطلاعات ژنتیکی را در خود دارد و به رویان منتقل می سازد.

۳- گزینش یک سلول جسمی بیرون کشیدن هسته آن و هدایت آن به درون تخمک فاقد هسته. بدین ترتیب تخمک بازسازی می شود اما این تخمک با تخمک های عادی دو تفاوت دارد؛ نخست آن که برخلاف آنها فاقد کروموزوم های اصلی خویش است و دیگر آن که به جای نیمی از کروموزوم ها، شامل همه کروموزوم های لازم است که همه آنها از شخص سلول دهنده اعم از مرد یا زن، گرفته شده است.

۴- تحریک تخمک بازسازی شده، به کمک داروهای شیمیایی یا جریان الکتریکی؛ این تحریک تخمک را به فعالیت و تقسیم سلولی وادار می سازد در نتیجه بدون آن که لقاح جنسی صورت گرفته باشد؛ تخمک به تکثیر خود ادامه می دهد.

۵- پس از آن که تخمک در آزمایشگاه به مرحله چند سلولی رسید به رحم میزبان مناسب یا مادر جانشین یا جایگزینی که برای این کار در نظر گرفته شده است؛ منتقل می گردد و در آن جا به رشد خود و پیمودن مراحل جنینی ادامه می دهد.

۶. پس از زهان لازم برای بارداری، تخمک به جنین کامل و زنده تبدیل و در موعد معین زاده می شود. نوزاد از نظر ژنتیکی جز در مورد تأثیرات DNA موجود در میتوکندری تخمک؛ با کسی که هسته سلول جسمی از او گرفته شده؛ تطابق نسبتاً کامل دارد و جنسیت او، همواره تابع آن شخص، است.^۱

شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه ، حسن اسلامی ، فصلنامه فقه ، شماره ۴۴ 1

نظر اول: نظریه عدم تحقق نسب

برخی فقها مانند آیت الله مکارم شیرازی معتقد به فاقد نسب بودن فرزندان متولد از شبیه سازی هستند و بر این باورند که این اطفال پدر، مادر، خواهر و برادر ندارند و مفاهیم نسبی در مورد آنان صادق نیست. دلیل عمده این گروه فقدان لقاح است؛ بدین بیان که به دلیل عدم لقاح طبیعی یا ترکیب اسپرم و تخمک، نسب در شبیه سازی، موضوعیت ندارد و منتفی است. پدر بر اساس این نظر کسی است که نطفه او تخمک زن را بارور سازد و مادر صاحب نطفه مونث است و چون در شبیه سازی این روند منتفی بوده و نطفه مرد و تخمک زن در تکون دخالت ندارد؛ لذا فرد مذکور فاقد نسب است.^۲

نقد نظریه عدم تحقق نسب

نسب و مفاهیم نسبی از مفاهیم عرفی بوده و تفسیر خاصی از شرع در این موارد وجود ندارد لذا در تشخیص نسب فرزند حاصل از شبیه سازی مراجعه به عرف لازم است و از نظر عرف فقط تکون فرزند از وجود پدر و مادر در تحقق و ایجاد نسب لازم است و تفاوت در مصادیق و جزئیات، مهم نیست و اصل تکون فرزند از سلول پدر و مادر در همه اقسام تولید ولد؛ وجود دارد هر چند منشأ این تکون در تولید مثل طبیعی، اسپرم و تخمک است و در مورد فرزند شبیه سازی شده؛ منشأ ایجاد مولود، سلول جسمی و تخمک تخلیه شده (پوسته تخمک) است لذا از نظر عرف، ملاک انتساب یعنی تکون یافتن، موجود است همچنین دلیل و مدرکی وجود ندارد که خلق از نطفه، یگانه راه ایجاد نسب، شمرده شود^۳

اگر گفته شود در بسیاری از آیات خلق انسان از نطفه وارد شده لذا خلق از نطفه لازم است؛ در پاسخ می‌گوییم؛ ایراد مذکور وارد نیست زیرا:

اولا در برخی آیات، تعابیر دیگر مانند خلق از خاک، گل، لجن و آب نیز مطرح شده است.

ثانیا آیات مذکور ناظر به خلق و تولید مثل متعارف و شایع آن دوران است.

بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه سازی، علی اکبر ایزدی فرد و همکاران؛ فصلنامه پژوهش

های حقوق تطبیقی ش ۶۷^۲

مقاله شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه؛ حسن اسلامی، فصلنامه فقه، شماره ۴۴^۳

ثالثاً در مورد فرزند شبیه سازی شده؛ خلق از نطفه، بالواسطه محقق است زیرا سلول جسمی در مرحله قبلی، از ترکیب دو نطفه و دو سلول جنسی خلق شده لذا با توجه به منشأ ایجاد سلول جنسی، در فرزند شبیه سازی شده نیز، خلق از نطفه محقق شده است؛ همان گونه که خداوند خلق انسان از خاک را در آیات مطرح فرموده و حال آنکه این خلق از خاک بالواسطه بوده و فقط منشأ ایجاد انسان یعنی حضرت آدم (ع)، از خاک خلق شده است.

برخی نویسندگان نظر اول مبنی بر عدم تحقق نسب در طفل شبیه سازی شده را بدین جهت مخدوش شمرده اند که فقها فقط در مورد زنا، قائل به فقدان نسب شرعی هستند و در مورد کودکان شبیه سازی شده، زنا محقق نشده لذا نسب موجود است از سوی دیگر با ذکر مواردی از فعل حرام از جمله تلقیح مصنوعی که فرزند به والدین ملحق شده است؛ لحوق فرزند شبیه سازی شده به والدین را نتیجه گرفته اند.⁴

در پاسخ می‌گوییم فقها حتی در مورد فرزند ناشی از زنا، قائل به عدم تحقق نسب نیستند؛ و تفسیر خاصی از شرع در باب نسب وارد نشده است زیرا حقیقت شرعی در این مفهوم منتفی است.

تحقق نسب در مورد اطفال ناشی از شبیه سازی

بیشتر فقها و حتی فقهایی که شبیه سازی را به حرمت اولی یا ثانوی حرام می‌دانند؛ قائل به تحقق مفاهیم نسبی، در مورد کودکان شبیه سازی شده، هستند و هر چند در مصادیق مفاهیم نسبی و تعیین پدر و مادر طفل حاصل از شبیه سازی، اختلاف دارند و برخی طفل را فاقد پدر و یا فاقد مادر می‌دانند؛ با این وصف، اصل نسب را می‌پذیرند و این کودکان را فاقد نسب نمی‌دانند.

دلیل اصلی این گروه از فقها، درک عرف عام از مفهوم نسب است بدین بیان که شرع در مورد نسب مفهوم جدیدی ارائه ننموده و حقیقت شرعی در نسب منتفی است لذا مراجعه به

بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه سازی، علی اکبر ایزدی فرد و همکاران؛ فصلنامه پژوهش

⁴ های حقوق تطبیقی ش ۶۷

عرف در تشخیص نسب و مصادیق نسب لازم است و از نظر عرف مفاهیم نسبی در مورد طفل شبیه سازی صادق است.^۵

آیات عظام بهجت^۶، معرفت^۷، سید محمد شیرازی^۸، سید علی سبزواری^۹، سید کاظم حائری^{۱۰}، شیخ حسن جواهری^{۱۱}، سید محمد صدر^{۱۲} و محمد مومن قمی^{۱۳} و برخی دیگر، اصل تحقق نسب را در مورد فرزند شبیه سازی شده، پذیرفته اند هر چند در مصادیق و جزئیات بین آنان اختلاف نظر وجود دارد و در مبحث نسب پدری و نسب مادری بدان می پردازیم.

نتیجه بحث آن است که شبیه سازی در برخی مراحل با سایر شیوه های تولید مثل، شباهت دارد و لذا نفی نسب از فرزندان شبیه سازی شده؛ صحیح نیست مضاف بر آن حتی در صورت تمایز کامل شبیه سازی از سایر روشهای تولید مثل؛ نفی نسب منطقی نیست زیرا در شبیه سازی نیز معنای لغوی و عرفی تولید و تکون ولد از هم نوع خود؛ محقق می شود.

ایراد: انصراف ادله احکام نسب از فرزندان شبیه سازی شده

محتمل است ایراد شود؛ حتی اگر قائل به تحقق نسب در مورد فرزندان شبیه سازی شده، شویم؛ و فرزندان مذکور را مشمول عناوین نسبی مانند پدر، مادر، ولد و غیر آن بدانیم؛ این فرزندان، مشمول موضوعات ادله دال بر احکام نسب، نیستند زیرا موضوعات مذکور، منصرف به فرزندان ناشی از تولید مثل جنسی بین دو نطفه بوده و شبیه سازی خارج از رویه تولید مثل جنسی است لذا مشمول موضوعات احکام نسب نمی گردد.

در پاسخ به این ایراد می توان گفت:

بهجت محمد تقی، استفتاءات ص ۱۷۵ - بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه سازی، علی

اکبر ایزدی فرد و همکاران؛ فصلنامه پژوهش های حقوق تطبیقی ش ۶۷^۵

مقاله شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه؛ حسن اسلامی، فصلنامه فقه، شماره ۴۴^۶

همان مدرک^۷

همان مدرک^۸

^۹ الاستنساخ بین التقنیه والتشريع ص ۱۳۹

مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۵۵، ص: ۳۶^{۱۰}

الاستنساخ والاستنساخ ص ۱۸^{۱۱}

مقاله شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه؛ حسن اسلامی، فصلنامه فقه، شماره ۴۴^{۱۲}

همان مدرک^{۱۳}

اولا در برخی مقدمات شبیه سازی همانند نهادن سلول جسمی در پوسته تخمک؛ نوعی تلقیح بین دو نطفه وجود داشته و شبیه سازی، در برخی مراحل، یعنی مرحله آخر و نهادن نطفه در رحم مادر و تولد طفل از رحم، همانند تولید مثل جنسی است و نمی توان شبیه سازی را شیوه ای کاملاً متفاوت از تولید مثل جنسی محسوب نماییم؛ زیرا هنوز علم بشری بدان حد نرسیده که بدون استفاده از تخمک و رحم زن؛ به تولید مثل بپردازد.

ثانیا انصراف مورد ادعای مستشکل را چنانچه بپذیریم، و قائل شویم ادله نسب، منصرف به نسب حاصل از ازدواج طبیعی است؛ این انصراف بدوی بوده و ناشی از آن است که در عصر صدور روایات؛ نسب فقط از این طریق برقرار می شده است^{۱۴} بر این اساس ادله نسب، اطلاق دارد و فرزند شبیه سازی شده نیز مشمول اطلاق بوده و تمام احکام نسب بر طفل شبیه سازی شده، مترتب می شود.

نسب مشروع و نامشروع در مورد فرزندان ناشی از شبیه سازی

فقهایی که در مورد شبیه سازی و نسب فرزندان ناشی از آن، سخن گفته اند؛ به تبیین حکم اصل شبیه سازی اکتفا نموده و به جزئیات نپرداخته اند و همچنین شیوه شبیه سازی را، شیوه ای مستقل از شیوه تولید مثل جنسی دانسته اند در نتیجه چنین تصور می شود که از دیدگاه فقهایی که به جواز شبیه سازی قائل شده اند؛ فرزندان ناشی از شبیه سازی نامشروع نخواهند بود. آیه الله سید کاظم حائری بدین مساله تصریح نموده و می گوید: در مشروع بودن پدر یا مادر، طفل شبیه سازی شده، تحقق عقد شرعی، شرط نیست؛ زیرا عقد شرعی در جایی لازم است که فرزند از طریق تلقیح سلولهای جنسی به دنیا بیاید.^{۱۵} این تصور با ایراد ذیل، مواجه است

ایراد

فقهها شبیه سازی را شیوه ای متمایز از تولید مثل جنسی فرض نموده و در نتیجه به تحقق فرزند نامشروع در این روش، قائل نیستند و حال آن که هر چند شبیه سازی انقلاب در تولید

مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۵۵، ص: ۴۴^{۱۴}

مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۵۵، ص: ۴۴^{۱۵}

مثل بوده و طرح آن موجب مباحث فراوان شده است؛ با این وصف، وجوه اشتراک متعدد با تولید مثل جنسی دارد زیرا همانند تولید مثل جنسی از رحم و تخمک زنان استفاده می شود و لذا تمام احکامی که در مورد استفاده از رحم و تخمک در تولید مثل جنسی جاری می گردد در مورد تولید مثل از طریق شبیه سازی نیز مطرح است در نتیجه می توان گفت: اگر شبیه سازی بدون استفاده از عامل بیگانه صورت پذیرد و فقط زوجین در تولید ولد دخالت نمایند؛ فرزند مشروع و ناشی از فعل حلال است ولی اگر از رحم زن بیگانه یا تخمک زن بیگانه، استفاده شود؛ برخی فقها با استناد به عموم ادله دال بر وجوب حفظ فرج؛ هر نوع تصرف نامتعارف در رحم را حرام می شمردند؛^{۱۶} در این صورت، تحقق طفل نامشروع، محتمل است ولی چنانچه عمومیت وجوب حفظ فرج تا این حد پذیرفته نشود؛^{۱۷} ادخال نطفه حاصل از شبیه سازی درون رحم زن؛ حرام نبوده و لذا فرزند حاصل، ناشی از فعل حرام نیست در سایر مصادیق و موارد شبیه سازی نیز لازم است ابتدا معین شود آیا در تولید طفل حاصل، فعل حرام محقق گردیده و یا فعل حرام محقق نشده سپس حکم مشروع بودن یا نامشروع بودن نسب معین گردد.^{۱۸}

مبحث هفتم: نسب پدری فرزند حاصل از شبیه سازی

فقهایی که قائل به تحقق نسب در مورد طفل شبیه سازی شده، هستند؛ در مورد نسب پدری دو گروهند:

۱- فرزند شبیه سازی شده فاقد پدر است

برخی فقها معتقدند طفل شبیه سازی شده فاقد پدر است زیرا ابوت، فرع بر افراف منی بوده و این مساله در شبیه سازی حتی اگر بین زوجین واقع شود، منتفی است.^{۱۹}

نقد نظر اول

تلقیح مصنوعی، فقه اهل بیت، 149سخنی در باره تلقیح، محمد مومن، فقه اهل بیت ج ۴ ص ۶۰

محسن حرم پناهی: ج ۹ ص 16

دروس خارج، محمد جواد فاضل، ، سال ۱۳۸۴، جلسه ۱۵ و ۱۶¹⁷

لازم به ذکر است بر اساس نظر صحیح حکم تکلیفی جواز یا عدم جواز شبیه سازی در حکم

وضعی نسب تاثیر ندارد.¹⁸

الاستتام والاستنساخ ص ۲۴¹⁹

مفاهیم نسبی عرفی بوده و عرف، افراغ منی را در تحقق ابوت و پدری، شرط نمی داند؛ مضاف بر آن در هیچ یک از ادله شرعی، چنین شرطی وارد نشده است.^{۲۰}

اگر گفته شود؛ فقها در الحاق فرزند به پدر، دخول را شرط نموده اند^{۲۱} لذا می توان گفت، مجرد تکون کافی نیست؛ در پاسخ می گوییم:

اولا برخی فقها معتقدند؛ دخول موضوعیت ندارد و ملاک الحاق ولد به پدر، تکون ولد از نطفه پدر است؛

هر چند علم به عدم دخول، حاصل شود.^{۲۲} روایات ولد مساحقه بهترین دلیل بر عدم شرط بودن دخول است زیرا بر اساس روایات مذکور نه تنها دخول شرط لحوق ولد به پدر نیست بلکه فرزند به صاحبان نطفه ملحق است هر چند آن دو همدیگر را ندیده و نشناسند.

ثانیا شرطیت دخول و سایر شرایط لحوق ولد به پدر، ناظر به مقام اثبات بوده که در آیین مقام، تعیین حکم مصادیق، مد نظر بوده و صاحب نطفه نامشخص است ولی مباحث نسب فرزند شبیه سازی، ناظر به مقام ثبوت

است بدین بیان که صاحبان نطفه و افراد دخیل در تکون ولد، معین و مشخص است و بحث در تعیین ملاک ابوت و پدری است؛ می توان گفت دخول در مقام اثبات، قرینه و اماره ای بر تکون فرزند از نطفه فرد بوده ولی بیان گر ملاک لحوق فرزند به پدر، نیست.

۲- فرزند شبیه سازی، تک والدی است

گروه عمده فقها، تحقق نسب در مورد طفل شبیه سازی شده را پذیرفته اند ولی صاحب سلول را پدر یا مادر، شمرده اند از نظر این گروه، طفل شبیه سازی شده یا فقط، پدر دارد و مادر ندارد، یا فقط مادر دارد و پدر ندارد؛ زیرا سلول جسمی از مرد یا زن گرفته می شود و درون تخمکی که از هسته خالی شده، قرار می گیرد و تخمک مذکور در همین حد، در تکوین طفل تاثیر گزار است که سیتوپلاسم آن، غذای مناسبی برای رشد نطفه می گردد لذا نطفه حقیقی، هسته سلولی است که از عضو یک مرد یا زن گرفته می شود. براین اساس، شخصی که برای

شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه؛ حسن اسلامی ، فصلنامه فقه ، شماره ۴۴²⁰

مسالك الافهام؛ ج ۸؛ ص ۳۷۷ - القواعد و الفوائد (شهید اول) ج ۱؛ ص ۱۷۵²¹

کتاب نکاح (زنجان)؛ ج ۲۵، ص: ۷۷۶۲²²

شبیه سازی از او سلول جسمی گرفته می‌شود، اگر مرد باشد، پدر این طفل و اگر زن باشد، مادر او محسوب می‌شود و طفل مذکور تک والدی است.

آیت الله سید کاظم حائری،^{۲۳} آیت الله محمد مومن^{۲۴} و آیت الله سید علی سبزواری^{۲۵} بدین نظر قائل شده اند آیت الله معرفت و آیت الله عز الدین زنجانی، تصریح کرده اند که ولد به صاحب سلول به عنوان پدر ملحق و منتسب است^{۲۶} و تفصیل بین آنکه صاحب سلول مرد یا زن باشد؛ نداده اند ولی محتمل است مفروض کلام آنان، مواردی بوده که صاحب سلول جسمی مرد بوده است زیرا چنانچه سلول جسمی از زن گرفته شود؛ پدر بودن او غیر ممکن است.

دلیل اصلی فقهای مذکور، مراجعه به عرف است زیرا معتقدند؛ تعیین مصادیق و موضوعات، بر عهده عرف است و از نظر عرف، نقش اصلی تکون را سلول جسمی بر عهده دارد زیرا پوسته تخمک، فقط تامین کننده غذای نطفه بوده و رحم نیز ظرف نطفه است بر این اساس صاحب سلول جسمی اگر مرد بوده پدر و اگر زن بوده مادر است و طفل شبیه سازی شده فقط یک والد دارد^{۲۷}

پاسخ:

۱- مراجعه به عرف در مسائل جدید و پیچیده کفایت نمی کند بلکه در موارد مشکل فقط عرف خاص و متخصصین، حق اظهار نظر دارند زیرا احتمال خطا و اشتباه عرف عام، در این موارد زیاد است. متخصصان فن ژنتیک، صاحب سلول را پدر یا مادر، نمی شمرند بلکه پدر و

شبیه سازی انسان؛ سید کاظم حائری؛ مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۵۵، ص: ۴۴

23

مجله کاوشی نو در فقه اسلامی؛ شبیه سازی؛ محمد مومن؛ شماره ۴۶؛ سال ۱۳۸۴²⁴

الاستنساخ بین التقنیة و التشریح، ص: ۱۳۳²⁵

بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه سازی، علی اکبر ایزدی فرد و همکاران؛ فصلنامه پژوهش

های حقوق تطبیقی ش ۶۷²⁶

شبیه سازی انسان؛ سید کاظم حائری؛ مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، ج ۵۵، ص: ۴۴²⁷

مادر صاحب سلول را، والدین طفل، می دانند و با توجه به اصول علمی ژنتیک، صاحب سلول و طفل مولود را خواهر یا برادر دو قلو می شمرند^{۲۸}

۲- در صورت پذیرش این نظر چالش های جدی در تعیین پدر و مادر و دیگر بستگان نسبی به وجود می آید زیرا فرزندان تک والدی خواهند بود.^{۲۹}

۳- پوسته تخمک فقط تامین کننده غذای سلول نیست؛ بلکه میتو کندری های موجود در آن، خصوصیات ژنتیکی فرزند حاصل را، تحت تاثیر قرار می دهند.

۳- والدین صاحب سلول جسمی، والدین طفل شبیه سازی شده هستند

نظر سوم معتقد است؛ پدر و مادر فرد صاحب سلول، پدر و مادر فرزند شبیه سازی شده هستند و طفل مذکور خواهر یا برادر دو قلوئی شخص صاحب سلول، محسوب شده و فرزند او شمرده نمی شود بلکه فرزند پدر و مادر صاحب سلول است.^{۳۰}

دلیل اصلی این دیدگاه، اظهار نظر عرف خاص یا متخصصان جنین شناسی و مهندسان ژنتیک است که اثبات نموده اند؛ در سلولهای جنسی نیمی از ژنها متعلق به اسپرم مرد و نیم دیگر متعلق به تخمک زن است و ترکیب این دو، منشأ اولیه تشکیل جنین را محقق می سازد اما در سلولهای جسمی فقط از این سلول، کپی گرفته می شود و اسپرم در تکون فرزند، نقشی ندارد لذا پدر این سلول جسمی که صاحب اسپرم است؛ پدر شمرده می شود و صاحب سلول جسمی را نمی توان پدر شمرد زیرا اسپرم او نقشی در تکون ولد حاضر نداشته و از طرف دیگر هسته تخمک مورد استفاده نیز، برداشته شده است و فرزند مزبور بیش از ۹۸ در صد شبیه صاحب سلول بوده و حتی در خصوصیات سنی، همانند اوست؛ نتیجه آنکه این طفل در حقیقت از سلولهای جنسی پدر و مادر صاحب سلول، تکون یافته است و آن دو، والدین طفل مذکور بوده و این طفل، خواهر یا برادر دو قلوئی فرد صاحب سلول، شمرده می شود.^{۳۱}

بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه سازی، علی اکبر ایزدی فرد و همکاران؛ فصلنامه پژوهش

های حقوق تطبیقی ش ۶۷²⁸

همان مدرک²⁹

بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه سازی، علی اکبر ایزدی فرد و همکاران؛ فصلنامه پژوهش

های حقوق تطبیقی ش ۶۷³⁰

همان مدرک³¹

معتقدان به این نظر، مراجعه به عرف عام را در همه مصادیق، صحیح نمی دانند بلکه به این معیار فقها که میگویند؛ در مسائل ساده، نظر عرف عام قابل پیروی است ولی در مسائل پیچیده به نظر اهل خبره مراجعه می شود؛ استناد نموده و نسب فرد شبیه سازی شده را از مباحث پیچیده شمرده اند که فقط عرف خاص و متخصصین در مورد آن می توانند ابراز نظر نمایند.^{۳۲}

معتقدان بدین نظر به این نکته نیز اشاره کرده اند که دوقلو فرض کردن دهنده سلول و طفل کلون شده بسیاری از مشکلات تعیین نسب از جمله تک والدی بودن طفل شبیه سازی شده را بر طرف میسازد.^{۳۳}

ایراد:

این نظر فی نفسه صحیح است و والدین صاحب سلول جسمی منشأ وجود طفل شبیه سازی شده هستند ولی ایراد این نظر آنست که نقش صاحب تخمک را نادیده گرفته است معتقدان بدین نظر تصریح کرده اند تگون شخصیت و هویت فرزند به میزان اندک به جهت میتوکنندری های موجود در سیتوپلاسم، متأثر از خصوصیات ژنتیکی صاحب تخمک است^{۳۴} در نتیجه لازم است او نیز مادر شمرده شود بلی در مواردی که تخمک، از مادر دهنده سلول جسمی، اخذ شود یک زن، مادر طفل واحد است ولی اگر متعدد بوده باشند؛ مادر دهنده سلول و زنی که تخمک را تامین کرده است؛ هر دو، مادر نسبی طفل شبیه سازی شده، هستند زیرا هر دو در تگون این فرزند نقش دارند و منشأ وجود و هویت او هستند.

۴- صاحب فراش پدر است

برخی محققین معتقدند؛ در تحقق ابوت، لازم نیست؛ احراز شود فرزند متعلق به نطفه مرد است بلکه از نظر شرع، مجرد تحقق فراش، موجب الحاق فرزند به پدر می شود لذا اگر طفل در دایره زوجیت، پدید آید و دلیلی مخالف آن نباشد؛ ملحق به پدر است.^{۳۵}

نقد نظر چهارم

بحث حاضر یعنی نسب فرزند شبیه سازی شده، در مقام ثبوت است بدین معنا که صاحب سلول جسمی و صاحب پوسته تخمک معین و مشخص است و در اینکه کدام پدر و کدام

^{۳۲} همان مدرک

^{۳۳} همان مدرک

شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه، سید حسن اسلامی ص ۳۴

شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه؛ حسن اسلامی، فصلنامه فقه، شماره ۴۴ ۳۵

یک مادر است و یا اساساً طفل فاقد پدر و مادر است بحث می‌شود و حال آنکه قاعده فراش مربوط به مقام اثبات است بدین بیان که قاعده فراش مربوط به مواردی است که مشخص نیست؛ طفل از نطفه چه کسی خلق شده و بر اساس قاعده فراش به صاحب فراش ملحق می‌گردد لذا تمسک به قاعده فراش در این مبحث، صحیح نیست

۵- فرزند فقط به زوجین ملحق است

سید محمد شیرازی معتقد است چنانچه طرفین شبیه سازی زوجین باشند فرزند به آنان ملحق است و در غیر این صورت در حکم ولد شبهه خواهد بود^{۳۶}

بر این اساس چنانچه فردی غیر از زوجین در خلق طفل مذکور نقش ایفا نمایند ولد مذکور؛ نسبت به آنان ولد شبهه است

کلام شیرازی از این حیث مبهم است که ولد شبهه مذکور به چه کسی ملحق است؟ ولی آنچه در کلام ایشان مقطوع است؛ مشروع بودن نسب طفل از نظر شیرازی است زیرا فقها اجماع دارند که ولد شبهه نیز از حیث نسب همانند ولد حلال بوده و نسب وی معتبر است.

نظر مختار

نظر سوم قابل پذیرش است زیرا تکون طفل بدون ترکیب دو سلول جنسی مرد و زن مقدور نیست و عرف عام و خاص هر دو بدین نکته واقفند بر این اساس نمی‌توان صاحب سلول را والدین طفل محسوب نمود زیرا در تکون ولد ترکیب دو نوع سلول لازم است و فرد مذکور یا پدر و یا مادر است و طفلی که فقط از یک والد متکون شود جز در موارد اعجاز مانند خلق حضرت عیسی (ع) محال است لذا ناگزیر، والدین صاحب سلول جسمی، والدین طفل هستند.

آیه شریفه سوره فرقان، نسب را بر خلق از نطفه، مترتب نموده و در طفل شبیه سازی شده، لازم است صاحبان نطفه را که والدین دهنده سلول جسمی هستند؛ والدین طفل بشمریم و در مواردی که شخص دیگری مانند صاحب تخمک نیز ضمیمه شود او نیز مادر محسوب می‌گردد

شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه؛ فصلنامه فقه شماره ۴۴ - بررسی فقهی وضعیت نسب در

شبیه سازی، علی اکبرایزدی³⁶

برخی محققین تصریح نموده اند؛ ولد در حقیقت از والد، تولید شده و در وجود خود، از او نشأت گرفته است و طفل شبیه سازی شده نیز، از هر منی و تخمک که منشا گرفته، آن دو، پدر و مادر طفل هستند.^{۳۷}

ذکر این مثال درک این مساله را هموار می کند: اگر والدین دارای فرزندى هستند که مرگ او نزدیک بوده و لذا سلول جسمی فرزند مذکور را شبیه سازی نمایند؛ آن فرزند از نظر عرف، پدر طفل شبیه سازی نیست بلکه از نظر عرف برادر یا خواهر او محسوب می شود ولی والدین دهنده سلول، والدین او هستند.

نظر سوم با این قید قابل پذیرش است که طفل مذکور دو مادر دارد و صاحب پوسته تخمک، نیز، مادر محسوب می شود زیرا او نیز در تکون ولد و خصوصیات ژنتیکی فرزند، نقش داشته است مگر آن که تخمک، از مادر دهنده سلول جسمی گرفته شود که در این صورت، همان زن فقط مادر است زیرا خصوصیات ژنتیکی فرزند، فقط از او متاثر شده است.

منابع

اسلامی، حسن، مقاله شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه، مندرج در فصلنامه فقه، شماره ۴۴

شبیه سازی انسانی از دیدگاه شیعه؛ حسن اسلامی، فصلنامه فقه، شماره ۴۴ نقل از آقای

ایزدی فرد، علی اکبر و همکاران؛ مقاله بررسی فقهی وضعیت نسب در شبیه سازی، مندرج در: فصلنامه پژوهش های حقوق تطبیقی ش ۶۷

الاستئام و الاستنساخ، محمدعلی تسخیری، مجله: مجمع الفقه الاسلامی (جده)، الدورة العاشرة، العدد العاشر، الجزء الثالث، ۱۴۱۸ق/ ۱۹۹۷م

بهجت محمد تقی، استفتاءات، ۴ جلد، دفتر حضرت آیه الله بهجت، قم - ایران، اول، ۱۴۲۸ هـ ق

جمعی از مؤلفان، مجله فقه اهل البيت عليهم السلام (بالعربیة)، ۵۲ جلد، مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت عليهم السلام، قم - ایران، اول،

جمعی از مؤلفان، مجله فقه اهل بیت عليهم السلام (فارسی)، ۵۶ جلد، مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت عليهم السلام، قم - ایران، اول،

حائری؛ سید کاظم، مقاله شبیه سازی انسان؛ مندرج در: مجله فقه اهل بیت عليهم السلام (فارسی)، ج ۵۵، ص: ۳۰

حرم پناهی محسن، مقاله تلقیح مصنوعی، مندرج در مجله فقه اهل بیت (فارسی): ج ۹ ص ۱۴۹

سبزواری سید علی بن عبد الأعلى، الاستنساخ بین التقنیة و التشريع، در یک جلد، دفتر حضرت آیه الله، قم - ایران، دوم، ۱۴۲۳ هـ ق

شهید اول، محمد بن مکی عاملی، القواعد و الفوائد، ۲ جلد، کتابفروشی مفید، قم - ایران، اول، هـ ق

شهید ثانی زین الدین بن علی، مسالک الافهام، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، قم - ایران، اول، ۱۴۰۲ هـ ق

فاضل لنکرانی محمد جواد، دروس خارج، جلسه ۱۳ الی ۱۶، سال ۱۳۸۴

معینی فر، محدثه و حاجی علی فریبا، مقاله نسب طفل شبیه سازی شده در نظام حقوقی اسلام

مومن قمی، محمد، مترجم عباس جلالی، مقاله شبیه سازی؛ مجله کاوشی نو در فقه اسلامی؛ شماره ۴۶؛ سال ۱۳۸۴

مومن قمی، محمد، سخنی در باره تلقیح، مندرج در مجله فقه اهل بیت (فارسی) ج ۴

هاشمی شاهرودی، سید محمود و جمعی از پژوهشگران؛ فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، ۳ جلد، مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، قم - ایران، اول، ۱۴۲۶ هـ ق

هاشمی شاهرودی، سید محمود و جمعی از پژوهشگران، موسوعة الفقه الإسلامی طبقاً لمذهب أهل البيت علیهم السلام، ۱۱ جلد، مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، قم - ایران، اول، ۱۴۲۳ هـ ق